

Partizansko uničenje cerkve v Poljanah (1.)

IVO ŽAJDELA

Poljane nad Škofjo Loko so eden tistih krajev, kjer so partizani povsem uničili župnijsko cerkev in veliko župnišče. »Uradno« zaradi boja z okupatorjem, v resnici pa zaradi revolucije in uničevanja, ki je služilo samemu sebi.

Poljane nad Škofjo Loko so bile tisočletje središče Poljanske doline.

Bil je oktober 1944. V nemški postojanki je bila manjša skupina nemških vojakov (orožnikov). Partizani so jo napadli z veliko močjo. Najprej so povsem izropali skladišče hrane, potem so uničili postojanko ter požgali šolo in župnišče. Čez nekaj dni so minirali cerkev, eno največjih na Gorenjskem, ki je potem režim po vojni ni dovolil obnoviti. Konec boja oziroma »zmago« je spremljalo veseljačenje ob harmoniki in »miting« s propagandnimi govori. Požig župnišča in miniranje cerkve sta bila povsem revolucionarna akta. Toda bila sta še več, šlo je za objestno uničevanje simbolov slovenstva, za nasilje in uničevanje, ki je bilo leta 1944 značilno za partizanske enote ter njihovo komunistično vodstvo. Nasilja je bilo toliko, da je – ker v tolikšnih razsežnostih, niti zaradi

revolucije, nikakor ni bilo potrebno – že služilo samemu sebi.

V tej nekoliko daljši nadaljevanki bom prikazal, kako samoumevno so po vojni udeleženci in komunistični publicisti opisovali partizansko nasilje. Opisovali so ga res kot nekaj najbolj samoumevnega. Partizani so prav vse (tudi neusmiljeno ropanje in uničevanje) opisovali, kot da je šlo za nekaj najbolj normalnega. Tisti, ki so jim kradli, jih ubijali in jim uničevali lastnino ter narodovo in kulturno dediščino, ne le da niso bili vredni prav nič, po tej zločinski »logiki« je bilo treba ljudi in dediščino uničevati.

Poleg uničenega kraja in neprecenljive kulturne dediščine je bilo ubitih petnajst ljudi, ranjenih vsaj sedemnajst, od tega sedem huje. Toda to so bile za komuni-

ste le številke, formalnost, statistika. Vse je služilo domišljiji ideologiji komunizma, ki jo je zanimalo le oblast in vsesplošno obvladovanje vsega okoli njih, ljudi in materialnega sveta.

Uničenje zgodovine

Cerkev sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko so z župniščem in nekaterimi drugimi stavbami novembra 1944 uničili partizani, po vojni pa komunistični režim ni dopustil obnovitve, temveč je zahteval popolno porušenje ostankov cerkvenih in župnijskih zidov. Material so uporabili pri nadelavi nove ceste proti Javorjam, približno tam, kjer je stal cerkveni zvonik, pa so komunisti postavili velik »partizanski« spomenik, na kraju cerkvene ladje pa pozidali stavbo, na kateri je velika po-

slikava slikarja Iveta Šubica, posvečena t. i. poljanski vstaji. Pred to poslikavo (in še vedno na mestu nekdanje cerkve) stoji še tretji »partizanski« spomenik, visok je več metrov, izdelan je iz lesa, na njem pa so človeški liki z velikimi peterokrakimi zvezdami, spodaj pa piše, da je bila skulptura postavljena v čast partizanske »poljanske vstaje« iz leta 1941.

Na mestu nekdanje cerkve so torej trije komunistični spomeniki. Čeprav so bile Poljane tisočletje dolgo središče Poljanske doline, so komunisti to središče preselili v bližnjo Gorenjo vas, med drugim za nekaj let tudi s »preselitvijo« osnovne šole.

Tisočletna tradicija

Na območju sedanje župnije sv. Martina v Poljanah je sedem cerkva, ki stojijo na samotni legi, zunaj naselij – z »izgnano« župnijsko cerkvijo vred. Cerkve so raztresene na obeh bregovih Poljanske Sore. Podružnične cerkve so na vzpetinah, pomolih nad vasmi ali samotne na vrhu hriba in nas pozdravljajo z leve in desne, ko prihajamo v Poljansko dolino. Tudi arhitekturno so raznolike: od romanike, gotike, baroka pa do modernizma druge polovice 20. stoletja.

Cerkvene stavbe imajo v Poljanah tisočletno tradicijo, to je izjemen podatek, ki govori, kako pomembne so bile Poljane skozi zgodovino. Bile so središče cerkvene življenja za Poljansko dolino. Prvi podatek, ki posredno govori tudi o poljanski cerkvi, je iz leta 1074. Takrat sta se freisinški škof in oglejski patriarh dogovorila, da duhovnike na območju loškega gospostva namešča in nadzira oglejski patriarh. V listini so omenjene tudi loške cerkve (aecclesias in Lonka) – cerkve na ozemlju, ki je z darilno listino leta 973 pripadlo freisinškemu škofu Abrahamu.

Drugi podatek je iz urbarja freisinških škofov iz leta 1291, v katerem je omenjen Predmost in posledično tudi posredno Poljane z romansko predhodnico gotске in baročne cerkve z zavetnikom sv. Martinom. Leta 1296 so Poljane postale vikariatna župnija pod okriljem staro-loške fare, leta 1417 pa je bila ustanovljena samostojna župnija z že znanim zavetnikom sv. Martinom za osrednji del Poljanske doline. Poljane so bile vse od časa freisinškega gospostva osrednje naselje s cerkvenimi in upravnimi funkcijami za Poljansko dolino (do povojnega komunističnega režima).

Štiri cerkve

Stavbno zgodovino cerkve v Poljanah lahko razmejimo na tri faze: najstarejša je romanska predhodnica, ki je bila potrjena z arheološkimi izkopavanji v letih 2008 in 2009. Ko je prva romanska cerkev postala premajhna, so na istem mestu zgradi-

li gotsko cerkev, to pa je v začetku 18. stoletja nadomestila baročna stavba, uničena med drugo svetovno vojno in porušena leta 1954. Nedavne arheološke raziskave so potrdile, da so vse tri cerkve stale na istem mestu. Zdajšnja cerkev je tako že četrta cerkvena stavba v Poljanah.

Baročno cerkev so začeli graditi leta 1710 po načrtih znamenitega gradbenika in domačina Gregorja Mačka. Cerkev je bila nekaj posebnega, saj je bila dolga 44 metrov, široka 24, ladja je bila visoka 28 metrov, zvonik pa kar 50 metrov. Tudi oprema je bila nadvse odlična, saj je bilo v cerkvi pet lesenih oltarjev iz delavnice Štefana Šubica iz sredine 19. stoletja, številne slike, križev pot Leopolda Layerja in velike orgle bratov Zupan z 22 registri.

Baročna cerkev v Poljanah je v 250-letni zgodovini dočakala več katastrof, od požarov do poplav. Uničujoče pa so bile med drugo svetovno vojno in po njej. Po okupaciji so Nemci župnika Mateja Tavčarja, tako kot druge duhovnike na Gorenjskem, pregnali iz svojega zasedbenega območja. V nekaterih krajih so cerkvene stavbe spremenili v domovanja za svojo orožniško vojsko. Tako tudi v Poljanah, kjer je bilo v drugi polovici leta 1944 nastanjenih 24 orožnikov, starejših mož, ki so bili slabše oboroženi.

Partizanski štab 9. korpusa se je odločil, da bo v sodelovanju z več brigadami poskušal posadko v Poljanah uničiti. Nad Poljane je partizansko vodstvo poslalo Prešernovo brigado, več drugih brigad pa je poskrbelo za zaščito.

Partizansko uničevanje

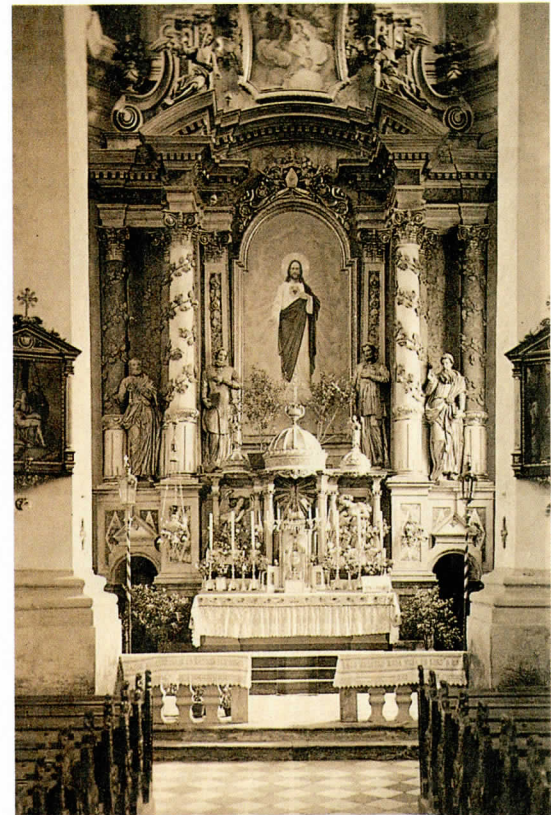
Oktobra in novembra 1944 so Poljane doživele tri partizanske akcije, ki so imele roparsko-morilski značaj. Najprej so izvedli nočni roparski pohod, ki ga je v knjigi *Zločin pri Lenartu* (Zavod Borec, Ljubljana, 1973, str. 447–449) opisal udeleženec pohoda Jože Vidic.

»Sredi oktobra 1944. leta smo skupina desetih partizanov, ki smo pripadali prištabnim enotam 31. divizije, izvedli izredno drzno akcijo v Poljanah v Poljanski dolini. Nemcem je namreč začelo primanjkovati hrane. Po kmetijah so pobirali žito ali moko, če so jo dobili, ter mast, meso, jajca itn. Vse to so skrbno hranili v svojem skladišču poleg postojanke v Poljanah. Intendant 31. divizije Prmošančkov Tinček iz Poljan, ki dobro pozna vsako hišo in stezo v okolici, se je odločil, da pobereмо Nemcem te dobrote. Akcija je bila zelo nevarna. Nemci so okolico postojanke namreč osvetljevali. Luči so se prižigale, se za sekundo ali dve ugasnile in nato ponovno prižigale. In tako vso noč.

Ko smo dobro spoznali sistem prižigavanja in ugašanja luči, smo se približali

skladišču, kjer je bila takrat še trgovina. Od nemškega mitraljeza v bunkerju je bila oddaljena samo deset metrov. Pes v postojanki je besno lajal, ker je slutil, da smo v bližini. Nemci so spustili dva - tri rafale v zrak, da bi ugotovili, kaj se dogaja okoli postojanke.

Partizani nismo šli brez načrta v akcijo. V vasi Volča pri Poljanah živi ženska, ki je takrat delala v trgovini. Dala nam je natančne podatke, koliko živeža in drugega blaga je v trgovini. Zvečer okrog devetih nam je izročila ključ od trgovine, tako da nam ni bilo potrebno razbijati vrat. Seveda smo po akciji ključ vrnili in obljubili, da nikomur ne bomo povedali, kako smo odprli vrata.«

Poljanska cerkev je bila bogato opremljena.

Ropanje moke in jajc

»Že pred vojno sem bil v Poljanah mesec dni na šolskih počitnicah. V tisti trgovini sem kupoval bonbone. Po stari navadi smo hodili tudi v cerkev k maši. Tedaj nisem slutil, da mi bo poznavanje Poljan nekoč dobrodošlo. Poleg tega je bil z nami v akciji domačin Tinček, intendant divizije, ki nas je v največji tišini in pod okriljem temne noči pripeljal prav do vrat trgovine.

Z vrečo moke na plečih ali zabojem jajc v rokah smo pri vratih čakali na trenutek, ko so se luči za dve ali tri sekunde ugasnile. Tedaj smo stekli do najbližjega zaklona in potem v zavetju hiš v dvesto metrov oddaljeno poslopje. Tako smo približno pet ur nosili blago iz trgovine, ki je bila samo deset metrov oddaljena od nemške postojanke.

Ko smo zjutraj odšli, je za nami neki kmet pripeljal voz vejevja, tako da so viseče veje zabrisale naše sledove. Odnegli smo okrog 5000 jajc in več ton moke. Hrane za polna dva kamiona. Nemci so bili zjutraj prepričani, da so takšno količino partizani lahko odpeljali samo z vozovi ali s tovornjaki.

Nemški orožniki so po vasi spraševali ljudi, če je kdo slišal 'bandite', ko so vdrli v trgovino. Jezilo jih je to, ker je bilo blago,

V Poljanah je do partizanskega »napada« stala ena največjih cerkva na Gorenjskem.

predvsem živež, namenjeno nemški vojski. Po to hrano bi namreč morali priti s tovornjaki iz Škofje Loke. Poparjeni orožniki so molčali, da je njihov pes vso noč lajal. Sicer bi ljudje rekli, zakaj pa niste šli gledat, kdo je zunaj.

Razumljivo je, da nas deset toliko živeža ni moglo odnesti iz vasi. Če bi orožniki natančno pregledali sledove, bi z lahkoto prišli do hiše, v kateri je bilo blago iz trgovine. S seboj smo vzeli samo zaboj s petdesetimi jajci in jih pojedli za zajtrk. Bili smo močno utrujeni in lačni.«

Vozovi naropanega

»Čez dva dni smo dobili pomoč štiridesetih partizanov iz delavskega bataljona 9. korpusa. Z njimi smo ponoči šli v Poljane po zaplenjeni živeži. Če bi šli z vozovi, nas bi Nemci slišali in lahko bi padli v zasedo. Iz cerkvenega zvonika, kjer so imeli mitraljez, bi nas lahko obstreljevali. Zato smo morali na rokah ali na plečih

prenesti vreče moke, sladkorja, soli in za boje jajc do poti v hribu nad vasjo Volča, kjer smo lahko vse te dobrrote varno naložili na vozove in odpeljali do Matečkove hiše v vasi Dolenščice pod Javorjami. Pri Matečku v Dolenščah smo imeli stalno bazo (prebivališče, skladišče in hrano). Od tam smo hrano prevažali čez Žetino in Blegoš v Cerkno. Vozili smo s kmečkimi vozovi in z vozniki, ki so se po prevozu vrnili domov. Matečkova domačija nam je bila vmesna postaja. Tu so se konji in vozniki menjali.

Ko smo v jutranjih urah oktobra 1944 končali uspešno akcijo v Poljanah, smo odšli spat. Tisto jutro je Matečkova Ivanka šla v Poljane nekaj kupovat. Ko pa se je vrnila, se mi je že od daleč čudno smehljala: 'Jože, kakšne vojake pa imaš?' me je vprašala. Bil sem namreč namestnik komandirja čete. Zmignil sem z rameni, ona pa je nadaljevala: 'Videla sem partizana, ki Nemcem pred postojanko v Poljanah seka drva.'«

Ropanje kot uvod

»Spomnil sem se, da sem ponoči res opazil vrečo moke ob poti, nosača pa nikjer ni bilo. Mislil sem pač, da je odšel tja, kamor mora še cesar peš. Sklical sem vse vojake delavskega bataljona. V vrsti jih je bilo samo 39. Eden je manjkal. Ko sva z vodnikom te enote pregledala spisek, sva ugotovila, kdo je ubežnik. Bil je mlad mož, doma z Gorenjskega.

To, kar sedaj opisujem, je samo uvod k dogodkom, ki bodo sledili.

Takrat ni nihče vedel, da bodo naše enote napadle več postojank v Poljanski dolini, med njimi tudi Poljane. Nismo še uspeli prepeljati zaplenjene hrane na Primorsko, ko so prišle brigade z nalogo, da uničijo nekatere sovražne postojanke v Poljanski dolini.

Napad Prešernove brigade je bil določen za 20. oktober 1944 okrog 11. ure ponoči. V postojanki je bilo 27 nemških orožnikov. Borci so prerezali električni vod, tako da so ugasnile vse luči okrog postojanke. Ob enajstih je zaropotalo in v noč so odmevali rafali mitraljezov, eksplozije min in topovskih granat.

Največ preglavic je napadalcem povzročal nemški mitraljez v cerkvenem zvoniku. Z osredotočenim ognjem topov in težkih mitraljezov so ga naposled prisilili k molku.«

Z navdihom propagande

Napad in uničenje v Poljanah je po vojni opisalo več avtorjev, večinoma v 70. letih, ko je bila komunistična propaganda na vrhuncu in se (jim) je zdelo, da bodo večno vladali in da jih nikoli ne bo nihče presojal. Eden od opisov (»uradni«) je v knjigi *Prešernova brigada*, ki jo je

napisal Stanko Petelin (založba Borec, Ljubljana, 1980, str. 464–468). Čeprav je med njegovimi opisi veliko pretiravanja in nenatančnosti, se iz zapisanega vidi, da je bil partizanski napad objestno uničevanje, ki ni bilo uperjeno samo proti nemočnim nemškimi orožnikom, ampak še bolj proti Poljanam kot središču cerkvenega življenja v Poljanski dolini. 21. oktobra 1944 so popolnoma uničili veliko stavbo župnišča, najhujše pa je bilo pustošenje po cerkvi.

Poglejmo si torej opisovanje za komuniste samoumevnega uničevanja civilizacije. »Pred odhodom v akcijo se je Prešernova brigada 20. oktobra ob pol sedmih zvečer zbrala v Javorjih. Tam so bataljoni dobili vodiče pa tudi zadnja navodila. Nato so enote krenile vsaka na svoj položaj.«

Avtor je večkrat citiral pričevanje Milana Medveščka *Za Črnim Vrhom – Poljane*, ki je zapisal: »... Okoli 22. ure so naši neslišno zavzeli položaje okoli postojanke. V ozadju sta bila postavljena topova – protitankovski in brzostrelni. Telefonisti so napeljali žice od opazovalnic do štaba divizije, ki je bil tik za položaji. Prvi borci so se že plazili do žičnih ovir. Pod njihovimi škarjami so postajale vrzeli med žicami čedalje večje. Čeprav so vse delali v največji tišini, je pes v bunkerju zavohal nevarnost in začel lajati. Švabi so nam takoj poslali tri mine v pozdrav. To je bil uvod.

Nato je spet nastala tišina. Vsakdo je čakal povelje za napad. Kurirji hitijo med položaji. Obveščevalec pred postojanko vsak hip po telefonu javlja o stanju. Nekaj pred polnočjo pride povelje: 'Udari!'«

Svinčena toča

»Iz vseh cevi se vsuje svinčena toča, da se skoraj ne loči strel od strela. Mitraljezi regljajo, topova se oglašata. Njune granate z zamolklim pokom eksplodirajo na zidovju. Švabskih strelcov skoraj ni slišati. Nato spet tišina. V presledkih ropotajo rafali. Šarc besno strelja iz postojanke zdaj na položaje, zdaj spet v prazno po cesti navzgor. Ne vedo prav, kam naj usmerijo ogenj. Zopet usekajo naši in preglasijo Nemce. Nemci so v cerkvenem stolpu (Tam so Nemci imeli težki mitraljez, ki bi ga moral naš mitraljezec onemogočiti z ognjem s položajev, ki jih je imel na hribu nad vasjo. To mu pa ni uspelo, ker njegovo streljanje zaradi megle ni bilo dovolj natančno.) in v župnišču. Postojanka je vsa razsvetljena. Zopet regljajo mitraljezi. Protitankovske se krepko oglašajo vmes. Topiča pošiljata vedno nove pošiljke v švabsko gnezdo. Čeprav je brzostrelni top že večkrat zadel streho, se postojanka ne vžge. Švabi so se dobro zavarovali in vse podstrešje na debelo zasuli s peskom.« ■

(Nadaljevanje prihodnjič)